

Revolúció vs. evolúció

1938. november végén Bartusek Albin nyugállományú ezredes Szent Gellért téri lakásán illusztris társaság gyűlt össze. Vendégei – korábbi ludovikás tanítványai –, egy százados és két főhadnagy elmélyült figyelemmel hallgatták fejtegetéseit. Nem csupán alapos felkészültsége, tisztánlátása és tanáros pontossága miatt is. Az akadémián inkább elméleti szakembernek számított, de annak remekül bevált. Három egykori diákját havonta vendégül látta egy teára, némi aprósüteményre, pár üveg borra. Maga épp csak kortyolt, de a többieknek a kései érlelésű chardonnay-t szaporán töltögette. Felesége olykor bepillantott, hogy idősödő férje poharát ellenőrizze, s a fogyó süteményt pótolja, de a társalgásban nem vett részt. Jól nevelt úrinőként a felszolgálatát sose bízta a kiscselédre. Tudta, hogy a suta gyereklány a katonák közt zavarba jön, s képes leejteni az ezüstitálcát.

Az ablakokat szaporán verdeste az eső, a hársfák kopasz ágait szél rázta, de a tisztek kedvén a késő őszi időjárás sem rontott. A Felvidék visszafoglalása és Horthy Miklós kormányzó kaszai bevonulása a társaságot csöndes bizakodással töltötte el. Csak az ezredes hümmögött, és csóválta a fejét, de fönntartásainak egyelőre nem óhajtott hangot adni. Szokás szerint megvárta, hogy vendégei kimondják, ami a szívüket nyomja, vagy amiért lelkesednek. Egyikük rápillantott:

– Ezredes úr a mondottakkal nem ért egyet?

– Nos – vágott bele csöppnyi habozás után –, a baj az, hogy a revízió Ciano grófnak és Ribbentrop külügyminiszternek köszönhető. Ők fasiszta-nemzetiszocialista forradalomról beszélnek. Az a kérdés: revolúció vagy evolúció? Én utóbbiban hiszek, vagyis a szerves fejlődés történelmi tapasztalatában.

– Van, hogy az események sebes fordulatot vesznek.

– A legújabb pesti viccet az urak hallották?

A tisztek rázták a fejüket.

– Az Oktogont átnevezték Mussolininek, a Kövöndöt Hitlernek. A földalatti kalauza ellen eljárást indítottak, csak azért, mert az állomásokat sorra bementa: Mussolini tér, Hitler tér, Állatkert!

Akaratlanul fölnevettek. Ehhez nem volt mit hozzátenni.

A házigazda fölállt, a díófa könyvszekrényhez ballagott, kis ideig nézegette, végül egy kötetre mutatott.

– Bethlen miniszterelnök beszédei. Bethlen Gábor óta tán legjelesebb politikusunk. Érdemes hallgatni rá.

– Ezredes úr, hogy jön ide a fejedelem?

– Az urak előtt bizonyára ismeretes, az erdélyi szászok a magyarokért meg a székelyekért sosem voltak oda. A városlakók bizalmatlansága érthető a vidékiek, főképp a birtokos nemesek iránt. Előszóval fosztogatták a szász kereskedők áruszállító karavánjait. Ehhez képest a fejedelemtől több mint háromszáz éve egy Georg Krauss nevű gazdag nagyszombati polgár azt írta: „Teljes virágzásban hagyta Erdélyt, és jobban felépítve, mint ahogy találta.” Jó okkal, merthogy a zápesztű, meggondolatlan Báthory Gábor halála után Bethlen első dolga volt Szebent, azaz Hermannstadtot a szászoknak visszaadni. Érezte, hogy nélkülük az országra rohamos elszegényedés vár.

– Ezredes úr tudása elképesztő!

– Dehogyan. Olvasni kell. Az akadémián előszóval ajánlottam. Visszatérve a miniszterelnökre: talpra állásunk Trianon után a bethleni konszolidációnak köszönhető. Sorolom: tagságunk a Népszövetségben, Európa egyik legstabilabb fizetőeszköze, a pengő bevezetése, a Nemzeti Bank fölállítása, a nyugdíj- és betegbiztosítás, az

olasz–magyar együttműködési szerződés, vagyis kitörés a kisantant gyűrűjéből, a magyar–lengyel viszony fejlesztése és sok más. A velencei tárgyaláson ő és Bánffy külügyminiszter hozták tető alá a soproni népszavazást és a várossal együtt tizenhárom magyar falu visszatérését. Mondom: tárgyalással és nem diktátummal.

A százados rákérdezett:

– Gondolja, a tótokkal meg lehetett volna egyezni?

– A baj az, hogy valójában meg sem próbáltuk. Jobban mondva a tárgyalásokat keményen sürgettük, és erőteljes nyomást gyakoroltunk, ők átlátszó ürügyekkel halogatták. A családom szlovák eredetű. Évszázadok óta magyarrá lett. Mások nem igazán vagy épp ellenkezőleg. Megmaradt területeikről a német ajkúak, még a zsidók többsége is visszaköltözött Magyarországra. Ugyanakkor a tótok a ruszinokkal együtt a Rákóczi-szabadságharc cselekvő részesei voltak. Valamit közösen rontottunk el.

– Kérem, fejtse ki!

– Újfént érdemes Bethlenhez fordulunk. A miniszterelnök elvileg nem ellenezte az általános titkos választójogot, de úgy vélte, előbb jussunk el a művelődés demokráciájához. Csakis azután a teljes körű politikai demokráciához. A kormányfőt idézve: „Az nem jelentheti a nyers tömegek vak uralmát.” Ahogy a trianoni utódállamokban. Korlátozott nacionalizmus és patriotizmus közt óriási különbség van. Előbbtől mi sem vagyunk mentesek.

– Ezredes úr felettébb meggyőző.

A társalgásba rangkülönbség alapján kapcsolódtak be, bár az öregúr nem igényelte, ráadásul mulattatta is. Mégsem tette szavá. Tudta, hogy a ludovikás beidegződés a tényleges tisztekből, míg szolgálnak, sosem múlik el.

– Összegezve: Horthy Teleki után Bethlen megbízásakor jól döntött.

A százados halványan mosolygott:

– Ha megengedi, ezredes urat ma is tanárunknak tekintjük.

– Kérem, ne tegyék! Válasszanak mást, addig is próbáljanak a közügyekben eligazodni!

Kivette a Bethlen-kötetet, s a karosszékbe telepedve föllapozta.

– Idézek az 1920. április 19-én a nemzetgyűlésben elhangzott beszédéből: „Új politikát kell kezdenünk, mert ott, ahol Tisza István elhagyta, újrakezdeni nem lehet. Megváltoztak a viszonyok, körülöttünk a világ, idebenn az ország, új emberek léptek a porondra. Bár újat keresünk, össze kell kapcsolnunk a múlttal, azokkal a nagy nemzeti tradíciókkal, amelyeken felépült ennek a nemzetnek, ennek az országnak, ennek az államnak a rendje. Újat kell követni, a régi hibák nélkül. Mi egy nemzet őrei vagyunk, nem osztályoknak, nem felekezeteknek, nem pártoknak, nem egyéni érdekeknek, hanem kizárólag a nemzet érdekének.”

Megtörölgette a szemüvegét, s a könyvet letéve csak annyit mondott:

– Uraim, ebben minden benne van. Tiszti hivatásunk, kötelezettségeink célja, értelme is.

Vendégei épp hogy meg nem tapsolták. Bartusek a szívükből beszélt. Megértő bölcsességének köszönhetőe osztatlan népszerűségét a Ludovikán s éppúgy a magánéletben. Csak a leginkább földhöz ragadt növendékek kerülték, mert képzelőerő híján úgy vélték, túl magasan szárnyal. A százados próbálta tovább beszéltetni:

– Ezredes úr, imént említette a művelődés demokráciáját. Erről is mondana pár szót?

– Ha jól tudom, maga egy falusi gazdálkodó fia. Hátráltatta az előmenetelben?

– Dehogy!

– Bethlen kormánya tagjait is jól megválasztotta. Klebelsberg kultuszminiszternek köszönhető, hogy térségünkben Magyarországon nőtt leggyorsabban az írni-olvasni tudók aránya. Százados úr altisztjei és bakái a régieknél többet tudnak, tehát értelmesebbek. Bethlen külügyére, Bánffy gróf volt a legműveltebb, legsokoldalúbb az európai politikusok közt. Horthy érdeme, hogy fölismerte, és a miniszterelnöknek tíz éven át szabad kezet adott. Persze a kormányzónak voltak más érdemei is.

– Mire gondol?

– A maga évfolyamának erről is beszéltem.

– Fölidézné?

Az öregúr újfént megtörölgette a szemüvegét, és halkán belevágott:

– Gondoljanak IV. Károly király visszatérési kísérleteire. Az uralkodó és legitimista tanácsadói – főképp Sigray gróf – tudhatták volna, az antant a Habsburg-restaurációt semmiképp sem fogadja el. Ferenc József egykori szárnysegédje, Horthy admirális államférfiként döntött. Erős szálak fűzték a dinasztiahoz, de a nemzet érdekét követte. Máskülönb az országot rögvest megszállják. Szerbek, románok, csehek, franciák... Bánffyék a velencei tárgyalások során a délszlávokkal alig tudták Pécs térségét és a baranyai háromszöget kiüríteni. A románok követelték, hogy a határt a Tiszánál húzzák meg.

A vendégek tűnődő csöndbe merültek, a tea és az aprósütemény szépen fogyott. Senki sem akarta megtörni a csöndet. Az ezredesnek a hallgatás sosem esett nehezére. Jobb szerette a kérdéseket megvárni, semhogy a tisztetek hosszú előadásokkal untassa. Egy idő után Veress százados újabb kérdést tett föl:

– Ezredes úrnak az általános titkos választójogról mi a személyes véleménye?

– Ami Bethlené. Az urak tudják, a hadsereg kivételével a demokrácia híve vagyok. Az Osztrák–Magyar Monarchia szabadelvű légkörében cseperedtem föl. Ami engem illet, utálok a demagógiát. Márpedig, mint tudják, az a politika ősrégi fegyvere. Maga a szó is ógörög. A képzetlen tömegek átlátszó ígéretekkel és hazugságokkal könnyen befolyásolhatók. Jusson eszükbe, a nagy háborút százezrek követelték. Egyetlen ember próbálta elkerülni: Tisza István. Végül a feluszított csöcselék vezérei a saját villájában lövették agyon.

Az asszony behozta a bort és a metszett kristály poharakat, de a vendégek szabadkozva elutasították. Az ezredes szavai súlyosan záporoztak, mint az eső az ablaküvegen. Érezték, kimondta a végszót, szedelődzködni kezdtek, Bartuseknek tisztelegtek, feleségének kezét csókolgattak, és kiléptek a folyosóra. A házigazda utánuk szólt:

– Várom önöket a jövő hónapban. Az időpontot távbeszélőn egyeztetjük. Köszönöm a látogatást.

Megvárta, míg a kiscseléd leszedi az asztalt, végül az asszonnyal mosolyogva közölte:

– Tudja, szívem, ezek voltak a legjobb tanítványaim. Egyikük sem képzele magát kis Napóleonnak. Nem is lesznek azok. Más időket élünk.

A TÁRSASÁG ELSŐ HALOTTJA, Veress százados 1941. április végén vesztette életét a délvidéki hadműveletek csillapodása után. Jugoszlávia szétesett, hadserege fölbomlott, a délszláv állam megszűnt, de a magyar csapatok összevonása előtt, április 6–7-én még bombatámadást intézett Szeged, Pécs és más városok ellen. Utóbbi fölé irányított tizennégy gépéből egyetlenegy tért vissza, s a többi sem járt sikerrel, de a légi csapás a háborúra vitathatatlan okot adott. Április 10-én létrejött a független horvát állam, így Magyarország egy jogilag sem létező entitásba vonult be. Teleki Pál kormányfő öngyilkossága a közvéleményt ugyan fölkavarta, de az elcsatolt Délvidék visszafoglalása az embereket éppúgy lelkesítette, mint a felvidéki bevonulás.

Veress a 3. magyar hadsereg kötelékében a Dálnoki Miklós Béla vezette gyorshadtest tagjaként szolgált. A Duna–Dráva vonalát négy nap alatt érték el, közben a németek az elfoglalt Muravidéket magyar fennhatóság alá rendelték. Lényegében visszakerült a Bácska, a teljes baranyai háromszög és a Muraköz. A térség másfél millió lakosa: 301 000 magyar, 243 000 szerb, 220 000 horvát, 197 000 német, 15 000 ruszin és ugyancsak 15 000 zsidó közt veszteseknek csak a szerbek számítottak, ők azonban nem adták föl. Partizánháborúba kezdtek, noha egy részüket internálótáborokba szállították. A csetnik orvlövészek tucatjával öldösték a gyanútlan katonákat. Veress századost egy istálló tetejéről lötték le, de gyilkosát nem sikerült elfogni. A Werth Henrik vezérkari főnök parancsnokolta katonai közigazgatás kemény intézkedései ellenére az orvtámadások egyre szaporodtak.

Előzőleg Veress, a teoretikus Bartusek hozzá hasonló tanítványa a harcokban is kitüntette magát. Részt vett a jugoszláv határőrsök felszámolásában s az erődvonallal küzdésében. A tüzérségi és a légi előkészítés elmaradt, mert a szerbek néhány egység kivételével elhagyták állásaikat. Elég volt pár tucat lövést leadni, majd a német stukák és a magyar Junkersek néhány bombát ledobtak, végül a támadás az arcvonal teljes szélességében megindult. Ám a magyar légierő bevetése tragikus veszteséggel járt. A tiszt arany vitézségi érem és a katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjének kitüntetettje, vi-

téz Bertalan Árpád őrnagy, az ejtőernyős alakulat parancsnoka nem sokkal a felszállás után vezérgépével lezuhant. Négyfős személyzetével és tizenhét katonájával együtt életét veszítette. A katasztrófát nyolcan éltek túl.

A százados a hadtest főerőivel Zomborig jutott, az erős ellenállás miatt a városka szélén éjszakáztak, végül továbbhaladtak. Veress részese volt a Szabadkáról kifelé özönlő szerbekkel vívott tűzharcnak is, de karcolás nélkül megúsza. Így szerzett tudomást a törzskarban Gorondy-Novák Elemér altábornagy hadseregparancsnoknak és Dálnoki Miklós Bélának, a gyorshadtest tábornokának dühödő vitájáról. Gorondy a gépkocsizók bevetését nem engedélyezte, Dálnoki az összeköttetés megszakadására hivatkozva tiltakozott. Az altábornagy nagy nehezen tudomásul vette, végül egy lovas dandár és a gépesített gyalogság a Ferenc csatornánál hídfőállást foglalt. A szerbek a dandárokra pergőtűzet zúdítottak, mígnem Sándor Mihály hadapród két könnyű harckocsijával oldaltámadást indított. A védekezők megfuttak, több százan hadifogságba estek, Sándor nagyezüst vitézségi érmet kapott, Veress a parancstovábbítás megszervezéséért ugyancsak. Nem sejtette, hogy a kitüntetés átvételét nem éri meg. Csapattestével másfél hete tartózkodtak Szabadkán, amikor lelőtték.

AZ EZREDES A DOLGOZÓSZOBÁJÁBAN lassú léptekkel föl-alá járt. Felesége aggodalmasan be-bepillantott, bár tudta, Albint a százados halálhíre viseli meg. Szokásos havi találkozójuk egykori tanítványaival sosem lesz a régi. Veress emlékére úgy koccintottak, hogy nem tudhatták, ki lesz a következő, így aztán a beszélgetés nehezen indult, és kurtára sikeredett. A rövid és eredményes délvidéki harcokat sem ünnepelték.

A házigazda borongósan közölte:

– A szerbek föladták a leckét 1848-ban és az első világháborúban. Harcias, szabadságszerető népség. Az urak tudják-e, állítólag mit mondott Damjanich tábornok?

Vendégei nemet intettek.

– Azt, hogy az utolsó szerb sírján szeretnék öngyilkos lenni. Nem bizonyos, de végső szavai az aradi akasztófa alatt mindenképp. Így búcsú-

zott: „Azt gondoltam, én leszek az utolsó, mert a csatában mindig az első voltam. Szegény Emília! Éljen a haza!”

– Mi sem hittük, hogy először épp Veress távozik. Isten nyugosztalja! – sóhajtották.

– A századossal nemcsak kevesebben letünk, lelkiileg is megfogyatkoztunk. Mindazonáltal szeretném, ha az urak látogatásaikkal nem hagynának föl. Bár attól tartok, mivel csatlakoztunk a háromhatalmi egyezményhez, hamarosan sor kerül a Szovjetunió megtámadására. Az a délvidéki hadjáratral össze sem hasonlítható.

– Elkerülhetetlennek véli?

– Az urak csapattisztekként jól tudják, a tábornokok szerint visszanyert területeink megtartásához elengedhetetlen. A magyar katonai elit támadni akar. A kormány a háborús részvétel minimalizálására törekszik. Nem kérdés, a vitát kik döntik el. A német nyomás erősödni fog. Horthy kormányzónak engednie kell.

– Ezredes úr szerint a hadműveletek megindítása mikorra várható?

– Pár hónapon belül. Isten ne adja, de még a nyáron. Nem vagyunk rá fölkészülve. Az eseményeket elemezve így gondolom.

– Mi is.

Kiitták a borukat, föltápázkodtak, tisztelegtek, és távoztak, azzal az érzéssel, mintha utoljára látnák egymást.

Az ezredes az ablakhoz lépett, lebámult a térre, végül vendégeire, ahogy fölszállnak a villamosra. Feleségétől eltekintve élete máris magányosnak tűnt. A százados halála s a társaság fölbomlása az elmúlásra emlékeztette. Évek óta először örült, hogy nem született fia. Lányától rég eltávolodott. A kisasszony férjhez ment egy tudálékos, pökhendi ügyvédhez, s hamar átvette a doktor úr nagyképű, örök elégedetlen stílusát. Az öregúr unokáját (egy követelőzőnyafogó kamaszlányt) sem tudta megszeretni. Előszeretettel hozták szóba az ügyvédnek Albin nyugdíjához képest magas jövedelmét mint a boldogság egyetlen forrását. Fogalmuk sem volt róla, hogy az ezredest a vagyon érdekli legkevésbé. Könyveket gyűjtött, főképp hadtörténeti és politikai szakmunkákat, nem pénzt és címet-rangot.

A lányommal kudarcot vallottam – merengett. Egy fiúval nem így lett volna. De ha katonai pályára lép, a kitörő háborúban odaveszhetne, mint a százados.

Felesége halkán belépett, az ura mögé állt, és bátorítón átkarolta.

- Sejttem, mire gondol.
- Drágám... Nem csak sejti – tudja.
- Mondja ki!

– Hosszú éveken át keserített, hogy nem született fiunk. Most, hogy a százados elment, nem igazán. Azon tűnődöm, mennyivel borzasztóbb lenne, ha a gyerek halálába kéne belenyugodnunk. A hiányérzet az elmúlásnál mégiscsak elviselhetőbb, nemdebár?

Felesége nem válaszolt. Tudta, ugyanazt gondolják, és egyformán érznek. Negyven év házasság után bőven volt alkalmuk a másikat kiismerni. Lányuk családjával legföljebb karácsonykor, húsvétkor s az ezredes születésnapján találkoznak, de az a pár óra is több a soknál.

– Látja kedvesem, a Ferenc József hídnál megszűnt a hidoplán kikötő – mondta, hogy borús gondolataikat másra terelje. – Épp tizenöt esztendeje, pedig szerettem a le-fől szálló repülőket elnézegetni. Ha a háború idáig jut, félt, hogy a hidaknak is végük lesz.

- Ugyan már!
- A védekezőknek vagy a támadóknak első dolguk fölrobbantani. Azért, hogy egymás dolgát megnehezítsék. Attól függ, melyik jut hátrányba vagy helyzeti előnybe. A hidak minden háborúban stratégiai célpontok.

- Maga tudja... De bizakodom.
- Én nem.

AZ EZREDESNEK SOKADSZOR IS IGAZA LETT. Jó okkal mondta, amit mondott, ráadásul a Szovjetunió mohóságára ki sem tért. Arról fiatal barátai is tudomást szereztek, minek emlegették volna? Az oroszok 1939-ben a németekkel együtt támadtak Lengyelországra, keleti részét elfoglalták, egy évvel később a három balti államot lerohanták, majd a rövid finn–szovjet háborúban az északi szomszéd területét is megcsonkították. Végül Sztálin Romániától 48 órás

ultimátumban követelte, hogy Besszarábiát és Észak-Bukovinát üritse ki, közben az oroszok a határidő lejártát meg sem várva bevonultak, és a két térséget annektálták. A reálpolitikus Sztálin – Hitlerhez hasonlóan – a Nyugat tehetetlenségét és lassúságát jól érzékelte.

Bartusek ugyanúgy.

A kevés katona egyikeként elolvasta Oswald Spengler művét, A Nyugat alkonyát, majd másik munkáját, A döntés éveit; az egyetlen kritikus hangvételű könyvet, mely a III. birodalomban megjelenhetett, s amelyben Adolf Hitler rendszerét bírálta. Az ezredes azt is tudta, Goebbel's propagandaminiszter hiába próbálta rávenni a filozófust, hogy támogassa a nácizmust. Társainak azért nem beszélt róla, mert pályafutásuk elején nem akarta őket Spengler fejtegetéseivel terhelni. Ahhoz komoly előképzettség kellett volna, márpedig a három tisztet a szolgálat túlságosan lekötötte. Beszélgetéseik során egyszer került szóba, 1936-ban, a tudós halálakor. Az öregúr közölte: Spengler a koporsójába két könyvet tette: Goethe és Nietzsche egy-egy írását, mire kiderült, vendégei Goethéről hallottak, Nietzsche-ről egy szót sem.

A német villámháború sikerén felbuzdulva a honvéd vezérkar hangadói a Szovjetunió megtámadását egyre hangosabban követelték. Kassa vélt vagy valós orosz bombázása, harminckét halott, hatvan súlyos, kétszázhusz könnyebb sebesült és számos középület megrongálódása a hadiállapot bejelentésére jó okot adott. Werth Henrik vezérkari főnök katona létére a politikába avatkozva erőteljes nyomást gyakorolt Bárdossy László miniszterelnökre, végül Horthy – a kormány és az országgyűlés jóváhagyásával – hadat üzent a Szovjetunióknak.

Az ezredes magas beosztású tájékozott ismerősei révén tudta, hogy Bárdossy a háború megindítását határozottan ellenzi. Werth érveit a minisztertanácsi ülésen kerek percc elutasította. A vezérkari főnök szerint nem kétséges, hogy a csatát Németország megnyeri. „Ha a részvételtől távol tartjuk magunkat, félrelöknek, és örökre lemondhatunk a revízióról, mi több Észak-Erdélyt is elveszítjük. De ha hajlandóak vagyunk Hitlerrel szövetkezni, helyet szerzünk a tárgyalóasztalnál, és visszaállíthatjuk az ezeréves határokat” – kö-

zölte. A kormányfő Werth memorandumát dühödten elutasította. Egyetlen kivétellel a minisztertanács is. Győrffy-Bengyel Sándor tábornok a távollévő Bartha Károly tábornagy, honvédelmi miniszter nevében – parancsra hivatkozva – a háború mellett szavazott.

Bartusek korábban Bárdossyról alkotott véleményének egy alkalommal hangot is adott. Vendégei kérdéseire válaszolva nem rejtette véka alá, a politikust vegyesen ítéli meg.

– Uraim, hadd kezdjem egy jellemző históriával.

– Hallgatjuk!

– 1932-ben a kormány Londonba akarta küldeni nagykövetnek. Csakhogy a konzervatív britek az elvált Bárdossy akkreditálását elvetették. Közölték, emiatt a királyi udvarban nem lehetséges bemutatni.

– Különben alkalmas lett volna? Úgy tudjuk, igen képzett személy.

– Valóban az, de öntörvényű és roppant hiú. Ami engem illet, viselkedése egy viceházmesterére emlékeztet. Olyasvalakiére, aki a lakókat saját tulajdonának tekinti. Ugyanakkor éles elméjű, csillogó intellektusú, művelt és szorgalmas, de az ambíciója egetverő. Hivatásos diplomata, annak összes előnyével és hátrányával együtt.

– Ezredes úr mit tekint hátrálynak?

– Azt, hogy kétfelé akar megfelelni. Egyrészt kiküldőinek, másrészt befogadóinak. Neki jók lettek volna az angolok, most meg a németek. Külügyministerségét Csáky István halálának köszönheti. Úgy vélem, kinevezése Bethlen egyetlen tévedése... Netán annál is rosszabb. A háború egy természetellenes szövetséggel kezdődött. A náci sátán összefogott a szovjet Belzebubbal.

1941. JÚNIUS 28-án a Kárpát-csoport megindult a Szovjetunióba. A két főhadnagyot a támadó hadsereg kötelékébe vezényelték. Az ezredes kétségei ellenére örültek, hogy tudásukat a gyakorlatban is kipróbálhatják. Feletteseik kezdeti lelkesedése úgy rájuk ragadt, mint bogáncs a vadászkutyára. Más-más századba kerültek, de a vonaton együtt hallgattak egy beszédes kedvű őrnagyot. Kettejük közt a fesztelenebb, Kováts Géza a parancsnok viccein hangosan elnevette magát, a másik, Pados Imre inkább csak mosolygott.

Az őrnagy szája be nem állt.

– Az urak tudják-e, imádni csaknem ugyanaz, mint szeretni, de imádkozni és szeretkezni mégsem azonos?

Egy százados közbevetette:

– Előbbire lesz alkalmunk, utóbbira nem igazán.

Az őrnagy zavartalanul folytatta:

– Hát azt: A bánatomat italba fojtom, de sajnos tud úszni? Na meg: adósságom miatt nem aggódom. Elég nagy, tud magára vigyázni. Más: vénembernek a félrelépés legföljebb a torony tetején izgalmas. Megint más: a halász a folyóra halat fogni megy, a horgász azért, hogy ne legyen otthon. Az idő a legjobb tanár, de végül összes tanítványát megöli.

Hallgatói végül elunták, Kováts és Pados különösen. Felálltak, udvariasan tisztelegtek, és távoztak. Az őrnagy otromba tréfájáról eszükbe jutott patrónusuk, Bartusek ezredes. Az öregtől jóformán elbúcsúzni sem tudtak. Telefonáltak, de meghűléssel küszködött, vendéget nem fogadhatott, mindenesetre jó utat és sok szerencsét kívánt.

Zötyögő-rázkódó fülkékjünkben Kováts bosszúsan morogta:

– Jó, hogy az a fecsegő őrnagy a szakállas sörviccét nem sütötte el.

– Melyik az?

– Egy vendég kérdezi a csapost: hogy adja a sört? Pohár harminc fillér, korsó fél pengő. Jó, de mennyi a sör?

Pados még csak el sem mosolyodott.

Július 27-én a Kárpát-csoport már harcban állt az oroszokkal. Feladatának, a német 17. hadsereg tehermentesítésének eleget tett, elérte a Dnyesztert, és birtokba vette Kamenyec-Podolskot, majd német parancsnokság alá rendelték, és katonai közigazgatási feladatokat bízta rá. Kováts az 1. hegyi dandár, Pados a 8. határvadász-dandár kötelékébe került. Mindketten részt vettek a szovjet erőket átkaroló hadműveletekben, de csak egyikük élte túl. Kováts főhadnagy Kijevnél elesett, roncsolt testét helyben kellett eltemetni. Pados a Bug folyócskánál harcolt, bajtársa haláláról jóval később értesítették.

Az ezredes hamarabb szerzett róla tudomást, mert Kováts szülei táviratoztak. Tudták, hogy fiuk Bartusek pártfogoltja, már-már barátja volt.

MEGINT MEGFOGYATKOZTUNK – borongott az ezredes. Felesége majd elsírta magát. A napsütéses nyár, a Gellért téren zöldellő platanok, a Duna-part nyüzsgő forgalma s a Sziklakápolna felé igyekvők látványa csöppet sem enyhítette bánatukat. Maguk is eljártak a vasárnapi misére a Szent Imre-plébániatemplomba. Előtte-utána az öregúrnak eszébe sem jutott keserű jóslatát fölemlegetni. Sosem tartotta magát tévedhetetlennek, csupán elfogulatlannak, némi megszorítással, mert olykor-olykor érzelmei is befolyásolják, különösen, ha a családjáról és egykori tanítványairól van szó.

Csöngött a telefon, az ezredes összerendezte, végül a kagylót felesége vette föl. Pár szót beszélt, majd a férjéhez fordult:

– A lányunk keresett. Meg akarnak minket látogatni.

– Mikor?

– Kora este.

Az ezredest bosszantotta a pontatlanság, de csak a vállát vonogatta.

– Jöjjenek! – közölte kurtán.

Lányuk, vejük és unokájuk jóval naplemente után állítottak be. Az ügyvéd meg sem várta, hogy leültessek. Köszönés nélkül már az előszobában belevágott:

– Mit szólnak a háborús hírekhez? Győzelem minden fronton! A németeket nem lehet megállítani! Minket sem!

– Szíveskedjenek befáradni és helyet foglalni.

Unokájuk a szalonban fintorogva szétnézett, apja-anya ugyanúgy. Bauhaus stílusú pasaréti villájukban végletekig leegyszerűsített bútoraikhoz, állólámpáikhoz, absztrakt-nonfiguratív festményeikhez képest a nagyszülők lakását szármalisan ósdinak és kényelmetlennek tartották, berendezésével, a meissenai porcelán étkészlettel, az ezüst evőeszközökkel meg a családi és tájképekkel együtt. Tudták, mekkora érték, úgyhogy elhatározták, amint a két öreg meghal, jó pénzért megszabadulnak tőlük. Még csak nem

is titkolták, de mohóságuk az idősödő házaspárt nem zavarta. Úgy vélték, régiségeikre semmi szükség a másvilágon. Az örökkévalóságnak pár tucat tárgyat mit sem számít.

A lenyalt hajú köpcös ügyvéd pökhendien folytatta:

– Maga hogy látja a háborút? Törünk előre!

– Álláspontomat jól ismeri. A végén csattan az ostor.

– Megbocsásson, de ez... Épp a maga szájából...

– Nem lehet mindenben egyforma véleményünk.

Szerencsére megjött a tea és az aprósütemény, az ügyvéd kis időre befogta a száját. Hangosan szürcsölt, az édességet szaporán ropogtatta, de a neje és a lánya hozzá sem nyúlt. Alig várták, hogy a látogatás véget érjen. Látványosan unatkoztak, de a két öreg, mint máskor is, egykedvűen belenyugodott.

Ahogy vejük végzett a süteménnyel, zavartalanul folytatta. Újságokból, a filmhíradóból meg a rádióból szerzett ismereteivel úgy beszélt a harcokról, mintha maga is jelen lenne. Az ezredes szórakozottan hallgatta, közben az esze másutt járt. Próbált úgy tenni, mintha figyelne, egyre bosszúsabban és türelmetlenebbül. Az ügyvéd végül észrevette, és fölhorkant:

– Látom, nem érdekli!

– Bocsásson meg! Egy tanítványom haláláról ma értesültem. Elesett a fronton. Ő a második, aki életét veszítette.

– A győzelem áldozatokkal jár!

– Ügyvéd úr tudja...

– Alaposan tájékozodom. De ha nem kíváncsi a véleményemre...

Az ezredes sokatmondóan hallgatott, veje végül észrevette, és föltápáskodott.

– Egy darabig nem jövünk.

Felesége és a lányuk máris fölugrottak. Szorosan összepréselt szájuk, bujkáló tekintetük elárulta, elégük van az egészszől. Kirontottak az előtérbe, tessék-lássék elköszöntek, és sebesen távoztak.

PADOS FŐHADNAGYOT szabadságolták, szülei után első dolga volt az ezredest fölkeresni, majd két hét után visszatért a frontra. A 2. ma-

gyar hadsereg tagjaként változó hevedű harcok közepette kijutott a Donhoz, az urivi hídfőcsatákban is részt vett, végül századossá léptették elő. Addigra úgy elment a kedve a háborútól, mint szüléstől a kilencet kölykedző macskának. Ahogy beállt az orosz tél, őrzőparancsban pár alkalommal kis híján megfagyott. Máskor épphogy megúszott egy aknát, de a robbanás öt emberét szétszaggatta. Már tábori levelezőlapot sem volt kedve küldeni. Aggódozó szüleinek miről írhatott volna? Képtelenként közölte, hogy él, de nem tette hozzá: jól van. Csontig sorvad, fagydaganatokkal küszködött, keze-lába hajnalra elzsibbadt, szótlansága csaknem némasággá változott, végül rákapott a zsákmányolt vodkára. Az sem segített. Éjszakánként dideregve, álmatlanul forgolódott, míg nagy nehezen sikerült elaludnia. A sivár napok testileg-lelkileg egyaránt megviselték. Sosem hitte volna, hogy a hadszíntér ilyen borzalmas. Sokszor eszébe ötlött, az ezredes miket mesélt az első világháborúról, de személyes élmények híján nem tudta igazán átélni.

Aztán jött az összeomlás. Pados a szerencsések közé tartozott, akiknek sikerült időben elmenekülniük. Kevésen múlt, hogy a sítalpas szovjet gyalogság gyűrűjéből kiszabadultak, de a jeges szélben, térdig érő hóban épp csak eljutottak egy rommá lőtt vasútállomásig. Német egyenruhás ukránok, baskírok, tatárok közt felvergődtek az utolsó szerelvényre, négy napon át vonatoztak, végül elérték a magyar gyűjtőpontot. A táborban nem soká időztek. Ott is szerencséje volt; csoportját elsőként szállították haza.

AHOGY BETOPPANT AZ EZREDESHEZ, ismeretségük óta első ízben átölelték egymást. Bartusek zavartan törölgette a szemüvegét, Pados fészkelődött, végül bevonultak a nappaliba. A házigazda bort hozatott, kitöltötte, és azt mondta:

- Főhadnagy úr, igyunk arra, hogy túlélte.
- Bocsánat... Századossá léptettek elő.
- Na, akkor százados... Tegeződjünk!

Pados úgy meglepődött, mintha a szoba fölött angyal szállna. Tudtával Bartusek soha senkivel sem ivott pertut, beleértve feleségét és pár régi tisztársát. Szívélyessége és tartózkodása egymással jól megfér, de hogy te... A százados nem győzött csodálkozni.

- Átestél a tűzkeresztségen.
- Albin bátyám többször is.
- Bátyám? Ilyen vén vagyok? S még most sem eléggé bölcs.

– Ne mondj ilyet! Megállapításaid a fronton is eszembe jutottak. Voltak pillanatok, amikor úgy éreztem, mindent, amit tudok, tőled tanultam. Kivéve a harctéri tapasztalatot. Azt csak ott lehet megszerezni.

– Katona vagy, de jobb lett volna, ha elkerülsz. Si vis pacem, para bellum, vagyis ha békét akarsz, készülj a háborúra. Csakhogy készülni és csatázni nem ugyanaz. A kiontott vér a fegyveresre visszaszáll. Végső soron mindenki vesztes. A győztesek is.

Hosszan hallgattak. Eszükbe jutott Veress, Kováts és százezrek halála, a temérdek sebült, a lebombázott városok és falvak, a háború rettenete, mely megrémítette a legharciasabb tiszteket is.

Az ezredes halkán folytatta:

– A Felvidék, a Délvidék, Kárpátalja és Észak-Erdély visszaszerzése érthető. A közvélemény kikényszerítette, bár ami engem illet, a német segítségtől erősen tartottam. Nagy árat fizetünk érte. A véradót könyörtelenül behajtják.

- Albin bátyám, jól látod.
- Mondd, Imre, fölkészültél egy kiselőadásra? Mint a Ludovikán a régi szép időkben.
- Ezredes úr, örömmel hallgatlak.

– A háború előtt tanulmányoztam a cári Oroszország és a Szovjetunió történetét. Nektek sajnos nem oktattuk, vagy nem elég alaposan, noha veszedelmes szomszéd. Széchenyi szókimondó Ein Blickjében országunkat nem véletlenül féltette az orosz messianizmustól. A szovjet ideológia sokkal fenyegetőbb. A történelem is az oroszok oldalán áll.

- Ezt hogy érted?
- Nézd, fiam... Moszkvát a tatárok, a Német Lovagrend, a svéd XII. Károly, de még Napóleon sem volt képes legyőzni. Óriási térség, egyszerűen elpusztíthatatlan. Van hová visszavonulniuk, majd újjászerveződnek. Eddig világos, nemdebár?
- Igenis.

– Jó, hogy nem azt mondod: parancsára!

Pados majd elnevette magát – hiába, ilyen a beidegződés –, az ezredes folytatta:

– Az oroszok két erőssége az izzó hazaszeretet és a vallás – vagy annak pótléka, a bolsevizmus. Az iskolázatlan tömegeknek kell valami kapaszkodó. Persze nehéz boldogulniuk a kommunista társadalomban. Törpe kisebbség hirdeti az óriási többség hatalmát. Véres erőszaktól a cári Oroszország sem volt mentes, de a bolsevikok számíthatnak az emberi irigységre is, mert nem a jómódot, hanem a szegénységet osztogatják. Ha nekünk nincs, másoknak se legyen – mondogatják –, közben a nép a nyomorba szép lassan beletörődik.

– Ezredes uram, ismered a mondást?

– Éspedig?

– A bolsi párttitkár közli: mi csak a javát akarjuk. Mire a kolhozparaszt: maguktól épp a javaimat féltém.

A házigazda halványan mosolygott. Padosal érdemes társalogni. Veressel és Kovátssal együtt legjobb tanítványai voltak, barátságuk ezért is maradt meg.

– Nos hát... Folytassam?

– Megköszönöm.

– A náciizmus és a bolsevizmus csaknem egyforma. Mondhatnám: ideológiai testvériség, különbségeik ellenére. Annak is megvannak a történelmi gyökerei. Érdekel, kedves századosom?

– Ezredes úr, hallgatlak.

– A Ludovikán beszéltem a Rurik nemzetségből származó Alekszandr Nyevszkij nagyfejedelemről. Ő volt az, aki a Néva folyónál a svédek és a teutonokat tönkrezúzta. Ezért Nyevszkijnek hívják. Azt tudod, mi a Drang nach Osten jelentése.

– Menetelés keletre. Ezt is tanítottad.

– A németek szándékaikkal sosem hagytak föl. Hitler majd hétszáz év után fölújította. Nem okult a történelmi előzményekből, a Deutsche Orden, a svéd király, Napóleon véres kudarcából. Igaz, az oroszok 1914-ben a tannenbergi csatát elvesztették. Négy hadtestük semmisült meg, második hadseregük szétszóródott, az első visszavonulásra kényszerült, annak ellenére, hogy kétsze-

res túlerőben voltak. Csakhogy az a korhadó cári rendszer veresége, nem az oroszoké. A németek semmire sem jutottak, a nagy háborút elvesztették, végül az oroszok létrehozta egy, a cárokénál sokkal hatékonyabb bolsevik rendszert. A náciizmus is eredményes, ideig-óráig. Pusztító vereségre van ítélve. A szovjetek győzni fognak, majd uralmukat kiterjesztik Kelet-Közép-Európára, miniket is beleértve. Egy nap vége lesz emberellenes, észszerűtlen világuknak, de az odébb van még. Jelenlétükbe a Nyugat szépen beletörődik, mert saját újjáépítése foglalja el. Nem melleleg a keleti rossz példa nekik is jól jön. Idő kell ahhoz, hogy térségünk és a soknemzetiségű, óriási Szovjetunió belássa, a kommunizmus gazdaságilag-politikailag menthetetlen.

– Amit mondasz, elgondolkodtató.

– Arra kérlek, ne terjeszd! Defetizmussal vádolnának.

– Tudom. Köztünk marad.

– Eszembe jut XII. Károly és Nagy Péter cár rövid beszélgetése. Kíváncsi vagy rá?

– Persze hogy!

– A két uralkodó a poltavai csata előtt a senki földjén találkozott. Péter cár megkérdezte a királyt: Miért támadt ránk? Mire Károly: Mert szeretek háborúzni.

– Pökhendi válasz.

– Ahogy mondogod. Ezek után az oroszok a svédek tönkrevették, Rehnskjöld főparancsnokot elfogták, alvezére, Löwenhaupt tábornok maradék katonáival a Dnyeper folyón átkelve elmenekült. Csakhogy a kalmük lovasság utolérte, és Perevolocsna településnél megadásra kényszerítette. Károly Moldvába futott, a törökök öt évig fogságban tartották, végül nagy nehezen visszavergődött Svédországba.

– Ezredes uram, történeted tanulságos. Gondolom, Németország ennyivel nem ússza meg.

– Nem bizony. Féltő, hogy mi sem. Hitler a végsőkig kitart, Németországot a Nyugat és a szovjetek kétfelől harapófogóba szorítják, totális győzelmet aratnak, majd tartósan megszállják. Mi a sakktablán gyalogok vagyunk. Épp egy gyalogos százados ne tudná?

Az ezredes ritkán ironizál, de találóan. Pados nem bírta megállni, gondterhelten elmosolyodott,

és fölállt. Nem akarta pártfogóját tovább terhelni. Azt is látta, felesége időnként bepillant, látszólag azért, hogy a fogyó bort és a süteményt pótolja, valójában azért, hogy a századost az idő múlására emlékeztesse. Az öregúr sosem tenné szavá, de látszott, hogy fárad. Pados fölállt, tisztelgett, az asszonynak kezét csókolt, és távozott. Búcsúzóul megígérte, amint teheti, újra eljön. Nem hitte, hogy legközelebb másfél év múlva találkozhatnak.

1944 NYARÁN A KÉRDÉS AZ VOLT, ki jusszon elsőként Berlinbe: az angolszászok a Ruhrvidéken át vagy az oroszok Brandenburgon keresztül? A magyarok-németek számára egyaránt létfontosságú Kárpátokhoz az ellenség gyors ütemben közeledett. A román olajmezők elvesztésekor a zalai források megtartása elsődlegessé vált. Ellenkező esetben – a német vezérkar szerint – az üzemanyag legföljebb egy hónapra elegendő. Ahhoz is időt akartak nyerni, hogy az Alpenfestungot, vagyis hegyi erődrendszerüket kiépíthessék.

A századost az 1. magyar hadsereg kötelékében visszavezényelték a frontra. A hetedik gyaloghadosztály tisztjeként a Prut völgyében harcolt, egyre kedvetlenebbül. Nemcsak érezte, tudta, hogy Bartuseknek igaza van: a galíciai hadszíntér a végvonaglás kezdete. Északi szomszédjuk, a német 1. páncélos hadsereg a Lwów körüli harcok közepette lépésről lépésre hátrált. A magyar hadvezetőség rákényszerült, hogy az arcvonalat hátrább vonja, az előkészületeket meg is kezdte, végül a hadtestparancsnokság az intézkedést visszavonta. Utoljára nyílt alkalom, hogy a csapatok távozásukat tervszerűen, súlyos veszteségek nélkül végrehajtsák, csak hogy a rendelkezés szerint állásaikat feltétlenül tartaniuk kellett.

A képzett s immár tapasztalt Pados értetlenségét magába fojtva tette a dolgát: alakulatával olyan eltökélten harcolt, mint kezdetben. Pár baka és altiszt ugyan átszökött a szovjetekhez, de a többiek túl sokat tudtak ahhoz, hogy a dezertálást megkíséreljék. Egy fegyverét elhajító szökevényt az őrjárat pár száz méterre az orosz állásoktól fogott el, a százados rangidősként a helyszínen agyonlövötte, de a lelkiismeret-furda-

lás éjszakákon át nem hagyta nyugodni. A fickót sajnálta, közben arra gondolt: katonának, nem vérbírónak szegődött. Bartusek efféléről sosem beszélt – tán tapintatból, mert az első világháború során tanúja lehetett, netán ítélkezett –, de a kivégzésre a bajtársak miatt is szükség volt. A százados belátta, a gyávák a bátrakkal nem egyforma bánásmódot érdemelnek.

Parancsnoka rákérdezett:

– Százados úr, az ítélet végrehajtásakor mit érzett?

– Keserűséget. Utána napokon át alig bírtam elaludni.

– Súlyos döntés, de elkerülhetetlen.

– Ahogy mondja.

Tisztelgett, és lassú léptekkel elballagott.

A szovjet előretörés a nyugat-ukrajnai harcok során a magyar csapatokat jóformán kivérezte. Padost annyiszor kerülgette a halál, hogy számba sem vette, írni sem próbált róla. Egy szabadságos bajtársával egy hosszabb levelet sikerült eljuttatnia az ezredesnek, de abban is csak az ütközetekről számolt be, az életveszedelemről szót sem írt. Nem akarta sajnáltatni magát. Azt is tudta, a betegeskedő Bartuseknek nem esne jól, vigaszra különben sincs szüksége.

Amit nem tudott: pártfogója mind keservebben érezte magát. Még feleségével is ritkán társalogtak, bár az asszony féltő gondoskodása jólesett neki, olykor halványan rámosolygott, megsimogatta a kezét, azután visszamerült az olvasásba. Közben arra gondolt, belekezd egy emlékiratba, melyben elemezné pályafutását és az első világháború tanulságait, végül letett róla. Nem találta kiadót, olvasói sem lennének, úgyhogy fölös fáradozás, noha jegyzetei közt számos érdekességre és idézetre bukkant, köztük a Székely Hadosztályról Stomm Marcell gróf altábornagyéra: „Tisztikar és legénység közt fel támadt a kölcsönös bizalom. Ez volt az a láng, mellyel a katonák lelkét sikerült melegen tartani és összeforrasztani.”

Egy idő után rádöbbsent, ideje fogy, életkedve apad, feleségét elhanyagolja, ráadásul az asszony is magányosnak érzi magát. Lányuk nem telefonált, szerencsére a vejük sem. Bartusek a családot egyszor hívta föl, de érezte, hogy eluta-

sítyák. Többé nem próbálkozott. Naponta fölsétáltak a Gellért-hegyre, onnan nézegették a várost és a Dunát. Az ezredes megállta, hogy balsejtelmeiről beszéljen az asszonynak, mert nem akarta szomorítani, ám egy alkalommal hosszú hallgatás után kibökte:

– Tudja, kedvesem, nem csak az ország pusztulásától félek. A szovjet megszállástól sokkal inkább. Városaink, házaink, gyáraink, vasútvonalaink újjáépítése kellő elszánással hamar elvégezhető... De a lelkeké nem. A társadalom fölforgatása, ahogy a piszkos vízé, felszínre hozza a mocskot. S az egy darabig ott is marad. Vénségünkre kell átelnünk.

Felesége mosolyogva bátorította:

– Inkább öregen, mint ifjan. Emlékezzen, Albin, hány szép évünk volt.

– Kettesben most is szép.

Valamelyest megnyugodva, kart karba öltve hazasétáltak.

1944. JÚLIUS VÉGÉN a magyar VII. hadtestet visszavonták az erődített Hunyadi-vonalra. Padosék a Lomnica völgyében foglaltak állást, ezzel sikerült megakadályozni, hogy a szovjet csapatok áttörjenek a Tornyai-hágón, és bevonuljanak Husztra. A Kárpátok szorosai még kitartottak, mi több a megerősített jobbszárnynak sikerült visszafoglalnia pár terepszakaszt, ugyanakkor súlyos anyagi és emberveszteséget szenvedtek. Augusztus közepére több mint húsz ezer puska, golyószóró és géppuska, hatszázat meghaladó számú aknavető, kilencvenöt páncéltörő ágyú, húsz Toldi könnyű harckocsi, hetvenöt nehéz és közepes Turán páncélos, három Panzer IV. és hét Tigris tank megsemmisült. A személyi állomány legalább huszonötezer katonával csökkent.

A százados a riasztó számokról hetekkel később értesült a törzskari értekezleten, bár addig is megtapasztalta. Végül a 6. gyaloghadosztállyal a Vereckei-hágó védelmére vezényelték. Augusztus 23-án a román kiugrással a helyzet tartathatlanná vált, ezzel megkezdődött a szovjetek akadálytalan előrenyomulása Észak-Erdély felé és Dél-Magyarországra. Pados leharcolt alakulatát vissza kellett vonni a Szent László-állásba,

ám addigra több mint félmillió magyar állt fegyverben. Csakhogy a felszerelés hiányosságain a növekvő létszám sem változtatott.

Október 15-én Horthy kormányzó kiugrási kísérlete, a fegyverszüneti proklamáció a tisztikart fölkészületlenül érte. A Szent László-állás védőinek fogalmuk sem volt, mi a teendő. Kitartottak, de a lelkesedés zuhanásszerűen csökkent.

Pados a harcok szünetében egy alantasával társalgásba bocsátkozott. Belement, merthogy meg akart szabadulni nyomasztó érzéseitől.

A hadnagy tétován próbálkozott:

– Százados úr, a halálról hogyan vélekedik? Bárcsak kiiktathatnánk az életünkből a hátralévő hónapokat!

– A létezés nem díszcserje, amelyet kedvünkre nyirbálhatunk. A halál kivált nem. Semmit sem tudunk róla. Az élet állítólag a hajnal előtti órákban pislákol leghalványabban, s akkor húzódik vissza legsebesebben. A kórházakban a haldoklók többsége ilyenkor távozik.

– A szeretet sem hidalja át?

– Minő filozofikus hangulatban van... A Ludovikán maga is tanult lovagolni. Ha fiatalon nem sajátítja el, később ugyancsak rázós. Kevesen ússzák meg bukás nélkül.

– Ha már a Ludovikát szóba hozta: úgy tudom, tanítványa volt a legendás Bartusek ezredesnek.

– Valóban.

– Ha szabad kérdeznem: hogyan szerezte a hírnevét?

– Mi, tanítványai síkvidéken élünk. A hegyek a tájékozódási pontjaink. Bartusek hegy volt a tanárok közt. Nem a karrier vonzotta, hanem a szellemi erőfeszítés meg az, amit átadott. Az ezredes olyan tölgy, melynek nemcsak a törzselevele szép, a makkja is súlyos. A legnagyobb katonai teoretikusokat akarta utolérni.

– Miért nem sikerült?

– Afféle intellektuális ínyenc. Túlzottan válogatós. Saját főztjével is elégedetlen, bár igaza volt, igaza van, és az is lesz.

– Azt mondják, százados úr és két barátja voltak a legjobb növendékei.

– Legalábbis mi állunk hozzá legközelebb. Tudja, az öreg sokszor próbált vitát gerjeszteni,

hogy a készséget kifejlessze. De mi jobb szeretünk kérdezni, hagyni, hogy érveljen, s a tudásunkat ezzel is gyarapítsa. Volt annyi eszünk, hogy a forrásba ne hordjunk vizet. Na, menjen, ellenőrizze az embereit! Folytassuk más alkalommal.

A százados csapatteste Ungvárig hátrált, majd október 25-én a lövészárokban Padost egy gránátszilánk megsebezte. Az ideiglenes kórházból Budapestre szállították, pár hét után felépült, azután első dolga volt meglátogatni az ezredest. Sebesülési érmet kapott, és őrnaggyá léptették elő, de ez csöppet sem vigasztalta. Frissen szerzett rangját pártfogójával még csak nem is közölte. Úgy gondolta, mit sem számít.

FÖLGYÓGYULÁSA UTÁN újfent egy harcoló csapattesthez vezényelték. Részt vett Székesfehérvár visszafoglalásában, megtapasztalta a lakosság kitörő örömét, de nem volt képes vele lelkesedni. Tudta, látta, de az ezredes alapos fejtegetései nyomán végképp meggyőződött róla, hogy a totális vereség csupán idő kérdése. A németek keleten-nyugaton egyaránt az összes jelentős ütközetet elvesztették, a bombázások nyomán hadiiparuk jóformán megsemmisült. Utolsó reményük, az ardenneki csata is kudarcba fűlt. A folyamatos hátrálás során túlkorosokat és tizenöt-tizenhat éves Hitlerjugend-ifjakat is beso-

roztak, de azok kiképzés híján sorra elesetek. Az őrnagy mentorához hasonlóan csak annak örült, hogy nincs fiúgyereke.

Végül a dunántúli harcok során súlyosan megsebesült, pár napra rá meghalt. Távozásáról az ezredest is az ő családja értesítette. Az öregúr mereven bámult a levélre, mint egy szélütött. Íróasztalánál fél óráig meg sem mozdult, majd nagy nehezen föltápáskodott, és kibotorkált a konyhába, évek óta először fölhajtott egy kupica pálinkát, és felesége tekintetét kerülve visszavergődött a dolgozószobába.

Az asszony gyanította, mi áll a levélben. Férjét meg sem próbálta szavakkal vigasztalni. Egy idő után csak annyit mondott:

– Előbb-utóbb mind elmegyünk.

Budapest ostroma során a pasaréti villát bombatalálat érte. Vejük és családja a robbanást a pincében élték túl, de a félig leomlott épületbe nem lehetett visszaköltözni. A légiakna jóformán a kertet is elpusztította, a bokrokat gyökerestül kitepte, a vén platánfát rádöntötte a romos falakra. Az ügyvéd úr feleségével és lányukkal betelepített a nagyszülők lakásába, s még csak meg sem köszönte. Másfél évvel később az ezredest elvitte egy szívroham. Nemsoká felesége is követte. 1947 végén panasz nélkül elhunyt.

Barbár totem